

MOŽNOSTI REPUBLIKÁNSKÉ KRITIKY LIBERTARIÁNSTVÍ

Jan Buráň

Třebaže libertarianismus je dnes velkou částí odborné veřejnosti považovaný za překonaný politický směr,¹ stále má své zastánce.² Sociologické

¹ Krátký výběr z nejvlivnějších kritik: R. Arneson, *Lockean Self-Ownership: Toward a Demolition*, in: *Political Studies*, 39, 1991, str. 36–54; J. P. Sterba, *From Liberty to Welfare*, in: *Ethics*, 105, 1994, str. 237–241; G. A. Cohen, *Self-Ownership, Freedom, and Equality*, Cambridge 1995; J. Friedman, *What's Wrong with Libertarianism*, in: *Critical Review*, 11, 1997, str. 407–467; E. Partridge, *With Liberty and Justice for Some*, in: M. Zimmerman et al. (vyd.), *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*, Upper Saddle River (NJ) 2005; J. Wolff, *Libertarianism, Utility, and Economic Competition*, in: *Virginia Law Review*, 92, 2006, str. 1605–1623. Z českých publikací odsuzujících konkrétně libertariánství zmiňme alespoň studii P. Baršy, *O libertariánu Roberta Nozicka*, in: *Filosofický časopis*, 44, 1996, str. 990–1002, zde zejm. str. 998–1002. Liberalismus jako celek nicméně pohřbili např. také M. Znoj – J. Bíba – J. Vargovčíková, *Demokracie v postliberální konstelaci*, Praha 2014 (viz též M. Znoj – J. Bíba et al., *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*, Praha 2011). Tento článek je textům Bíby a Znoje v některých ohledech blízký, liší se však jak terčem své kritiky (primárně libertariánství, nikoli liberalismus jako celek; konkrétně pak teorie R. Nozicka, jehož jméno se v odkazovaných textech Bíby a Znoje vůbec nevyskytuje), tak výchozí pozicí, jíž je čistě pettitovský a shapiroovský republikanismus, který (na rozdíl od republikanismu taylorovského, sandelovského či mccormickovského – a zdá se také republikanismu Bíby a Znoje) vnímá demokracii jako vládu *on the people's terms*, nikoli vládu *of the people* coby opak vlády elit, viz P. Pettit, *On the People's Terms. A Republican Theory and Model of Democracy*, Cambridge 2012; F. M. Rosenblum – I. Shapiro, *Responsible Parties. Saving Democracy from Itself*, New Haven – London 2018; srv. M. Znoj – J. Bíba – J. Vargovčíková, *Demokracie v postliberální konstelaci*, str. 15: „... liberální teorie nakonec vydávají demokracii všanc jejím nepřátelům, oligarchickým elitám. Demokracie totiž od svého vzniku označuje takový politický režim, kde ... množství lidu má v rukou vládu a jsou tak svobodní.“ (srv. také tamt., str. 80 n., kde však pettitovské stanovisko není vyjádřeno dostatečně explicitně, aby ve vyznění publikace jako celku překonalo citovanou větu ze str. 15).

² V USA se v druhé dekádě 21. stol. hlásilo k libertariánství okolo 20 % voličů, čtvrtina těch, kteří se takto identifikovali, nicméně neprokázala, že by věděla, co pojem *libertariánství* znamená – A. Becker, *Americans Don't Like Big Government – But Like Many Programs: Poll*, in: *Reuters* [online], 30. 4. 2015, dostupné

výzkumy navíc ukazují, že občané postkomunistických zemí byli přinejmenším donedávna daleko méně vnitřně konzistentní ve svých postojích k otázkám svobody a distributivní spravedlnosti než občané západních demokracií.³ To je samo o sobě důvodem, proč by zde tyto otázky měly být nastolovány – ať již z jakékoli strany. Konkrétně tento článek si stranu vybírá: hledá možnosti kritiky libertariánství. Jelikož *libertarianismus* (užívám synonymně s pojmem *libertariánství*) je snad ještě průteovštější než většina ostatních termínů politické teorie,⁴ nebude na škodu začít krátkým historickým resumé a konceptuálním vyjasněním.

Prakořeny pojmu jsou metafyzické: ve svém původním významu hájil *libertarianismus* existenci svobodné vůle. V diskusích o politice začíná být užíván po Velké francouzské revoluci, a to velmi obecně, ve smyslu více méně jakékoli obhajoby či propagace svobody. Jeho význam se postupně zužuje a ve druhé polovině 19. století již *libertarianismus* znamená zhruba tolik co *levicový anarchismus*.⁵ Ve druhé polovině století 20. si však termín přivlastňují naopak teoretici pravicoví. Klíčovou roli v tomto diskursivním zvratu hraje Robert Nozick a jeho kniha *Anarchie, stát a utopie* (1974). Za *libertariány* jsou nicméně (jaksi zpětně) často označováni i např. Ayn Randová či Friedrich von Hayek. Zvláště s ohledem na poslední dva jmenované lze pak sledovat i vliv na praktickou politiku v podobě thatcherismu a reaganismu, jež jsou však oproti

---

na: <https://www.reuters.com/article/us-usa-election-libertarians/americans-dont-like-big-government-but-like-many-programs-poll-idUSKBN0NL15B20150430> (navštíveno 14. 6. 2023); J. Kiley, *In Search of Libertarians*, in: *Pew Research Center* [online], 25. 8. 2014, dostupné na: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2014/08/25/in-search-of-libertarians/> (navštíveno 14. 6. 2023). V ČR v současnosti neexistuje vysloveně libertariánská strana (nejblíže k tomuto proudu má Strana svobodných občanů, která je však spíše neoliberální než minarchistická – k tomuto dělení viz níže). To nicméně nemusí znamenat, že by libertariánské názory v české populaci absentovaly: pro informativní studii vývoje přesvědčení o distributivní spravedlnosti v ČR v prvních dvou dekáдах její existence srv. P. Matějů – M. L. Smith, *Kontinuita a změna přesvědčení o distributivní spravedlnosti v České republice v letech 1991 až 2009*, in: *Sociologický časopis*, 48, 2012, str. 65–84.

³ P. Matějů – M. L. Smith, *Kontinuita a změna přesvědčení o distributivní spravedlnosti v České republice v letech 1991 až 2009*; viz také tam., str. 69, kde jsou odkazy na další výzkumy.

⁴ Srv. však např. Q. Skinner, *O státě*, Praha 2012, který ukazuje, že termín *stát* ještě v renesanci znamenal zhruba *panovníkův osobní status*, a další (zvl. právě např.) Skinnerovy práce pojednávající např. o proměnách termínu *svoboda*, které jsou zde pro nás důležité (zvl. Q. Skinner, *Liberty before Liberalism*, Cambridge 1998).

⁵ C. Ward, *Anarchism. A Very Short Introduction*, Oxford 2004, str. 62.

teoretickému libertarianismu méně radikální, a především zůstávají relativně sociálně konzervativní.⁶ Libertariánství nejen Nozicka, nýbrž právě i Randové a Hayeka lze totiž poměrně bez potíží chápat coby ekonomicky konzervativní, ale sociálně liberální: odmítání zásahů do soukromého vlastnictví, ale volnost co do nakládání s vlastní osobou a svobodnými druhými. Typický dnešní libertarián bude požadovat *laissez-faire* ekonomiku a privatizaci státního vlastnictví, ale také např. legalizaci drog, (dobrovolné) pornografie apod. Právě tento obsah termínu *libertarián* se zdá být v současnosti jednoznačně dominantní – třebaže se stále coby *libertariáni* identifikují i někteří levicoví myslitelé a skupiny tíhnoucí k anarchismu či k anarchosyndikalismu (Noam Chomsky, Philippe Van Parijs či mexická Ejército Zapatista de Liberación Nacional). Pravicové libertariány lze pak nadále dělit na a) minarchisty (Nozick), kteří uznávají legitimitu státu, ale požadují jeho redukci na funkci „nočního hlídače“ (garanta smluv a ochránce před násilím) – právě ti nejlépe odpovídají nejběžnějšímu současnému užití slova *libertariáni*,⁷ b) radikálnější anarchokapitalisty, kteří stát odmítají úplně, c) naopak umírněnější libertariány typu Hayeka, jež lze stejně tak dobře (či snad i lépe) označit za vyhraněně pravicové liberály či za neoliberály.⁸ V tomto článku budu termíny *libertariánství* a *libertarianismus* užívat výhradně ve významu *minarchismus*. Část představených argumentů zasahuje nicméně i neoliberalismus, anarchokapitalismus a také levicový anarchismus.

---

6 Třebaže zvl. Thatcherová tvořila i v tomto ohledu v rámci Konzervativní strany vnitřní opozici ke klasickému toryismu.

7 Z mé osobní zkušenosti s (především anglofonním) politicko-teoretickým i žurnalistickým diskursem se dnes slovo *libertarianismus* téměř vždy užívá ve významu *minarchismus* (tj. stejně jako jej bude užívat tento článek), vědeckou diskursivní analýzu k tomu nicméně nemám (srv. však B. van der Vossen, *Libertarianism*, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], 28. 1. 2019, dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/> [navštíveno 25. 7. 2023]). Pokud by některému čtenáři toto zúžení vadilo, prosím jej, aby si v následujícím za *libertarianismus* dosadil *minarchismus*.

8 Zařazení Hayeka mezi libertariány dává snad větší smysl v ekonomii. Jakkoli jsou tyto obory propojené, pro účely politické teorie, resp. filosofie považují za vhodnější označovat ho za pravicového liberála. (Jedním z důvodů, proč bývá i v tomto oboru označován za libertariána, je, že v americkém diskursu je slovo *liberál* vyhazeno pro liberalismus levicový, resp. pro americkou verzi sociální demokracie. Odtud vyplývá nutnost odlišit Hayekovu pravicovou teorii označením *libertariánská*. Další příklad proteovské povahy politických pojmů.)

Metoda a rozvrh článku

Ať již vycházíme z moderní psychologie Jonathana Haidta,⁹ nebo z prostého *common sense*, zdá se rozumné předpokládat, že libertariáni nezmění svá stanoviska, pokud je budeme pouze či primárně osočovat z nedostatku sociálního citění;¹⁰ že ty extrémnější mezi nimi takové osočování naopak radikalizuje, zatímco ty méně extrémní pouze přiměje stáhnout se do bezpečí svých sociálních bublin – v rámci nichž se velmi pravděpodobně budou radikalizovat skrytě.¹¹

Chceme-li tedy libertariány přesvědčit, spíše než radikalizovat, vést dialog, spíše než polarizovat, musíme přijít s něčím na způsob sókratovského *elenchu*: musíme kritizovat libertarianismus z jeho vlastních premis.¹² Ideální se k tomuto účelu jeví být teorie *občanského republikanismu*.¹³ Stejně jako libertariánství totiž vychází primárně z konceptu

⁹ Haidtovy robustně empiricky podložené závěry by bylo možné nazvat moderní verzí humovského emotivismu: základní lidské morální hodnoty a potřeby jsou předracionální a jakožto takové je nelze racionálně vyvracet ani potvrzovat; konstruktivně diskutovat lze jen o způsobech, jakými jednotlivé potřeby naplňovat. Viz J. Haidt, *The Righteous Mind. Why Good People Are Divided by Politics and Religion*, New York 2012; srv. D. Hume, *A Treatise of Human Nature*, I, New York 2007, 2.3.3.

¹⁰ Pro seznam autorů, kteří tak – více méně – činí, viz M. Sekerák, *Neutralizace nejistoty a „vyrovnávání“ štěstí: k principům kompenzace (ne)šťastné náhody*, in: *Politické vedy*, 18, 2015, str. 8–33, zde str. 9.

¹¹ Proces takové radikalizace dobře ilustruje J. Ebner, *Going Dark: The Secret Social Lives of Extremists*, London 2021. Třebaže přinejmenším evropské libertariány nelze považovat za extremistickou skupinu, princip radikalizace uvnitř sociální bubliny zůstává stejný. Ideologii přinejmenším podobnou libertariánské pak zastává americké *sovereign citizen movement* (zkracováno coby *SovCits*), jež bylo možno považovat za extremistické dokonce již před útokem na Kapitol (hnutí není vysloveně identické s hnutím QAnon, má s ním ale významný jak ideologický, tak členský průnik).

¹² Jak známo, Sókratés raných Platónových dialogů dokazoval uznávaným „odborníkům“ na spravedlnost, zbožnost apod., že ve skutečnosti žádnými odborníky nejsou, neboť při bližším dotazování na předmět jejich domnělé odbornosti začnou sami sobě protirečit.

¹³ Čímž nechci říct, že by libertarianismus tímto způsobem nebylo možné kritizovat i z jiných pozic. Pro někoho možná překvapivě tak (ne-emocionálně, čistě formou logické a pojmové analýzy) činí i *analytický marxista* G. A. Cohen, *Self-Ownership, Freedom, and Equality*; pro shrnutí v češtině viz M. Brabec, *Svoboda, rovnost, a kapitalismus: koncepce (negativní) svobody u Geralda A. Cohena*, in: *Politické vedy*, 23, 2020, str. 45–68, zde str. 64–66. Termín *občanský republikanismus* (*civic republicanism*) užívám ve stejném významu jako P. Pettit, *Just Freedom*.

negativně (v berlinovském smyslu) pojímané svobody – pouze „robustnější“ a domyšlené do důsledků.¹⁴ Ian Shapiro, kterého bychom k tomu proudu mohli poněkud volně řadit,¹⁵ nám navíc již přinejmenším zdánlivě usnadnil práci, neboť podrobil elenchistickému způsobu kritiky stěžejní libertariánské dílo, Nozickovu *Anarchii, stát a utopii*.

Příši „zdánlivě usnadnil“, neboť Shapirova kritika Nozicka je v některých ohledech pochybná. V článku tedy nejprve připomenu hlavní Nozickův argument z *Anarchie, státu a utopie* (abychom věděli, o čem se vlastně bavíme – a nedopouštěli se podobných chyb jako Shapiro), následně podrobně rozeberu a zhodnotím Shapirovu kritiku a nakonec představím své vlastní (z republikanismu a teorie demokracie vycházející) námitky.

Nozick samozřejmě není jediným představitelem libertarianismu. Domnívám se nicméně, že argumenty v tomto článku zasahují nejen větší část teorií jeho ostatních proponentů,¹⁶ nýbrž i některé další podoby extrémního individualismu, které mohou být (jak z článku vyplyne) škodlivé pro moderní demokratickou společnost. V tomto kontextu bych nicméně rád zdůraznil, že negativní svobodu, ba ani individualismus jako takový rozhodně nevnímám jako zlo – naopak, v mnoha oblastech života společnosti je považuji za prospěšné (originalita je podmínkou adaptability atd.).¹⁷ Bylo by dokonce možné říct, že se z poměrně individualistických pozic pokouším dokázat neudržitelnost některých názorů na společnost a její organizaci, které z podobných pozic vyplývaly (nebo se zdály vyplývat) v minulosti.

A Moral Compass for a Complex World, London 2014, str. 4 n., a J. L. Martí – P. Pettit, *A Political Philosophy in Public Life: Civic Republicanism in Zapatero's Spain*, Princeton 2010. Znoj v knize M. Znoj – J. Bíba – J. Vargovčíková, *Demokracie v postliberální konstelaci*, str. 82 a 85, ještě respektuje dřívější přisvojení si přívlastku *občanský* Charlesem Taylorem. Opět čistě na základě vlastní zkušenosti (bez vědecké diskursivní analýzy) bych řekl, že *občanský* se dnes užívá spíše ve spojitosti s pettitovským než s taylorovským republikanismem (pro nějž se vžíly přívlastky jako *komunitaristický*, *perfekcionista* či *neo-athénský*, srv. T. Halamka, *Integrace republikánské politické teorie: konceptuální přístup* [disertační práce], Univerzita Karlova, FSV, IPS, Praha 2021, zvl. str. 21).

¹⁴ Např. P. Pettit, *Just Freedom*, str. 41, 47 a pozn. 25 na str. 215, kde se nacházejí odkazy na další relevantní práce.

¹⁵ Shapiro sám sebe za *občanského republikána* neoznačuje, jeho koncept *nedominance* je ale velmi blízký tomu pettitovskému – viz níže.

¹⁶ V každém případě nemám prostor se jimi zde jednotlivě zabývat.

¹⁷ Pro klasickou argumentaci v tomto směru viz J. S. Mill, *Vybrané spisy o etice, společnosti a politice*, II, Praha 2018, zvl. str. 70–73.

Shrnutí Nozickova argumentu

„Jednotlivci mají svá práva a ostatní lidé nebo skupiny lidí jim nesmí dělat nic, co by tato práva porušovalo.“ – Tak zní první věta Nozickova díla *Anarchie, stát a utopie*.¹⁸ Řečená práva jsou chápána jako přirozená – dále se nedokazují. Nozick se na jejich základě pokouší dokázat legitimitu tzv. *minimálního státu* a právě jen *minimálního státu* – ničeho navíc.¹⁹

Nozickova „přirozená práva“ jsou – přiznaně – lockovská: „nikdo nemá poškozovati druhého v jeho životě, zdraví, svobodě nebo majetku“.²⁰ Z Locka je přebrán též princip, že „lidé mohou před těmi, kdo jejich práva napadají, bránit sebe i ostatní“²¹ a že zločince lze potrestat pouze „tím, co jest úměrné jeho přestupku, a tolik, co může sloužiti k náhradě a k výstraze“.²²

Existenci státu a rozsah jeho pravomocí, říká Nozick, musíme posuzovat prizmatem těchto práv a principů. Jedině tak prý můžeme „odhadnout, jestli lék [tj. stát] nebude horší než nemoc“ – tj. než „nevýhody přirozeného stavu, před nimiž nás má stát chránit“.²³ I tyto „nevýhody přirozeného stavu“ přejímá Nozick z Locka: primárně je to (1) možnost, že člověk nebude disponovat dostatečnou mocí, aby svá práva prosadil proti silnějším, a (2) lidský sklon stranit sám sobě a svým blízkým, jenž za nepřítomnosti nezávislého soudce může vést k bludnému kruhu neustálých vendet.²⁴

Nozick se nicméně od svého přirozenoprávního předchůdce také v netriviálních ohledech liší (aniž na to upozorňuje). Locke porovnával „přirozený stav“ s dobovým konstitučním a absolutistickým zřízením (s cílem dokázat, že je horší než první jmenované, ale lepší než druhé,

¹⁸ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, Praha 2015, str. 11; všechny užití citace z této publikace jsou v překladu Zuzany Gabajové.

¹⁹ Tamt.

²⁰ J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, Praha 1965, § 6, cit. v R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 27.

²¹ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 27; srv. J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 7.

²² J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 8, cit. v R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 27.

²³ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 27 n.

²⁴ Tamt., str. 28 n., srv. J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 13 a 123–126.

a vzpoura proti absolutistovi je tudíž legitimní).²⁵ Nozick naproti tomu sleduje hypotetický vývoj společnosti v „přirozeném stavu“ (s cílem, jak jsme si již řekli, dokázat legitimitu *minimálního státu* – a ničeho navíc). Jeho popis tohoto vývoje je následující.

Nejprve se spontánně vytvoří *ochranná sdružení* coby řešení první nevýhody „přirozeného stavu“, tedy možnosti, že člověk nebude disponovat dostatečnou mocí, aby svá práva prosadil proti silnějším. Členové sdružení se zaváží přispěchat na pomoc, budou-li porušena práva kohokoli z nich.²⁶

Zde ovšem vyvstává problém v podobě „hašteřivých nebo paranoidních členů“ a těch, „kteří by se mohli pokusit pod záminkou sebeobrany sdružení zneužít k poškození práv někoho jiného“.²⁷ Řešením je profesionalizace a komodifikace služeb, které sdružení poskytují: vzhledem k uvedeným nevýhodám budou lidé podle Nozicka raději platit za ochranné služby těm sdružením, jež budou disponovat metodami nezávislého vyšetřování. Tím se řeší i druhá nevýhoda „přirozeného stavu“: stranění a následný bludný kruh vendet.²⁸ Lidé budou také raději platit sdružením disponujícím profesionálními vymahači (jakousi soukromou policií), neboť to eliminuje nutnost osobně přispěchat, kdykoli je třeba vymoci právo kteréhokoli jiného člena; většina bude raději tento závazek „outsourcovat“ a využívat svůj čas jiným způsobem.²⁹

„Cena zakoupení“ ochrany takovouto *ochrannou agenturou* je „relativní“ k síle této a jiných agentur:

„... vzhledem k povaze ... služby spolu různé agentury nejen soupeří o peníze klientů, ale jsou i v ostrém konfliktu mezi sebou. A vzhledem k tomu, že hodnota horšího než maximálního produktu klesá nepřímo úměrně s počtem těch, kteří si zakoupí maximální produkt, zákazníci nebudou brát pravidelně zavděk horším produktem, a soupeřící firmy se tak ocitnou v klesající spirále.“³⁰

---

²⁵ Viz J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, zvl. § 91, 93 a 137.

²⁶ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 29.

²⁷ Tamt.

²⁸ Tamt., str. 29 n.

²⁹ Tamt.

³⁰ Tamt., str. 33.

Čistě „pod vlivem spontánních uskupení, sdružení vzájemné ochrany, dělby práce, tržních tlaků, úspor z rozsahu a racionálních soukromých zájmů“ tak vznikají tzv. *dominantní ochranné agentury* – agentury, jejichž klienty je valná většina obyvatel daného území.³¹

Valná většina ale ještě nejsou všichni, a *dominantní ochranná agentura* tudíž není státem. Stát si totiž „sám pro sebe ... nárokuje výhradní právo legitimizovat a schvalovat každé použití síly uvnitř svých hranic; kromě toho si nárokuje právo potrestat každého, kdo tento monopol poruší“.³² To *dominantní ochranná agentura* nečiní: nemá potřebu trestat užítí síly vůči těm, kteří si neplatí její služby.

Útvar, jenž chrání i ty, kteří si ochranu nemohou nebo nechtějí zaplatit, musí být „redistributivní“: ochranu neplatičů musí zaplatit někdo jiný.³³ „Ale jak může ochranná agentura, tedy firma, po někom chtít peníze na to, aby mohla svůj produkt poskytnout ostatním?“³⁴ Jak může „spontánně“ a v souladu s „přirozeným právem“ – tedy jak tomu Nozick chce – vzniknout (alespoň) *minimální stát*? Zde se dostáváme k nejdůležitějšímu, nejkomplicovanějšímu a přinejmenším na první pohled nejproblematictějšímu bodu Nozickova argumentu: *Minimální stát* prý nemusí být redistributivní, a sice za předpokladu, že platba za ochranu neplatičů není vnímána coby charita, nýbrž coby *kompenzace*.³⁵

Kompenzace neklientů podle Nozicka není pouhou možností. Je morálně *nutná*. Zatímco klienti mohou vůči neklientům uplatňovat postupy, jaké chtějí (*agentura* jim v tom nebrání), neklienti vůči klientům takto postupovat nemohou (*agentura* jim v tom brání). Na rozdíl od stavu, v němž žádná *dominantní ochranná agentura* neexistuje, tak neklienti „nejsou schopni sami sebe chránit před újmou a závažně je to znevýhodňuje v jejich každodenních činnostech a životě“.³⁶

„Nejlevnějším způsobem, jak nezávislé jedince kompenzovat,“ je podle Nozicka „*poskytnout* jim ochranné služby, které by pokrývaly tyto konfliktní situace s platícími.“³⁷ Je to „méně nákladné než ponechat je nechráněné před porušováním jejich práv (nepotrestáním klienta, který se toho dopustí) a pak se jim pokusit vynahradiť případné ztráty

31 Tamt. Viz též tamt., str. 121.

32 Tamt., str. 39.

33 Tamt., str. 41.

34 Tamt.

35 Tamt., str. 43.

36 Tamt., str. 122.

37 Tamt.

způsobené tím, že byla porušena jejich práva (a že byli v pozici, kdy byli porušení práv vystaveni)³⁸.

Může se zdát, že v Nozickově vesmíru je výhodnější být kompenzovaným neplatičem než platičem. Není tomu tak. Ochrana, jež je neplatiči poskytnuta coby kompenzace, se totiž vztahuje *pouze* na „konfliktní situace s platícími“.³⁹ Proti jiným neplatičím je stále odkázán na své vlastní prostředky.⁴⁰ V konečném důsledku bude tudíž „téměř každý“ ochoten platit za ochranu, třebaže to bude znamenat kompenzovat neplatiče.⁴¹

Nozick tak podle vlastních slov splnil „úkol vysvětlit ... jak může z přirozeného stavu vzniknout stát, aniž by byla porušena něčí práva“:

„Monopol, který byl takto zaveden, není nespravedlivý; *de facto* monopol vzniká procesem neviditelné ruky a *morálně přípustnými prostředky*, aniž jsou porušována něčí práva a aniž by si někdo nárokoval nějaké zvláštní právo, které nemají ostatní.“⁴²

V následujícím oddílu se budeme věnovat kritice, které Nozickův argument podrobil Ian Shapiro. V závěrečném oddílu pak dalším námitkám na základě *nedominance* a demokracie.

Shapirovy námitky, jejich zhodnocení a doplnění

Shapiro tvrdí, že „Nozickova obhajoba minimálního státu vycházela z toho, jakou hrozbu mohou představovat lidé odmítající uznat jeho legitimitu“.⁴³ Zdá se, že se zde dopouští jisté dezinterpretace: Jak jsme

---

³⁸ Tamt. „Kdyby to nebylo levnější, pak by si [ani platiči] nekupovali ochranné služby, ale šetřili by si peníze na pokrytí ztrát nebo by je společně vložili do nějakého pojistného plánu“ (tamt.). Pro podrobnější vysvětlení Nozickova *kompenzačního principu* viz tamt., str. 68–100 a 123 n.

³⁹ Viz výše.

⁴⁰ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 124. Nozick (mj. na odkazovaném místě) uvádí i další důvody, tento se však zdá nejdůležitější a pro účely tohoto článku každopádně postačuje.

⁴¹ Tamt., str. 126.

⁴² Tamt. Nozickovo rozlišení *faktického* a *nárokovaneého* monopolu (a s tím související technické rozlišení mezi *dominantní ochrannou agenturou*, *minimálním* a *ultramimálním státem*) je popsáno tamt., str. 38–43 a 129.

⁴³ I. Shapiro, *Politika proti dominanci*, Praha 2019, str. 72; veškeré citace z tohoto vydání jsou v překladu Zuzany Šťastné.

viděli, v Nozickově příběhu o vzniku státu *ochranná sdružení a agentury* jednájí teprve ve chvíli, kdy se někdo na některém z jejich členů/ klientů dopustí bezpráví – nikoli preventivně, jak předpokládá Shapirova parafráze.⁴⁴ Samozřejmě ale můžeme říci, že nedostatečné zohlednění příslovečného rozlitého mléka, nad nímž je pozdě plakat, je samo o sobě povážlivou vadou Nozickovy teorie (jak dobře ilustruje smutný příklad útoku z jedenáctého září, který Shapiro uvádí na podporu toho, o čem se domnívá, že je základem „Nozickovy obhajoby minimálního státu“).⁴⁵

Shapiro upozorňuje, že Nozickův výše popsaný *princip kompenzace* v sobě nutně obsahuje paternalismus ohledně prisuzování hodnoty – že „nezávislým jedincům“ vnucuje, jak moc si mají čeho cenit:

„Při porovnávání relativních zisků a ztrát je vždy třeba použít nějaké měřítko – a takové jednotné měřítko by nezávislí jedinci nepochybně rezolutně odmítli. Tento problém je často vidět v debatách o vyvlastnění, kdy si vzpouzející se vlastník cení svého domu více, než jaká je jeho odhadní nebo tržní hodnota... Pokud uvažujeme o takových nezávislých jedincích, kteří raději zemřou, než se podíří (což pro některé nejhroživější typy teroristů platí), je zřejmé, že odškodnění, jež by jim bylo třeba platit, by bylo nekonečně vysoké – čímž Nozickova hypotéza padá.“⁴⁶

Zmínka o teroristech nás upozorňuje, že také tento argument bude pravděpodobně zatížen Shapirovou dezinterpretací *kompenzačního principu*. A skutečně, Shapiro předpokládá „násilné začlenění nezávislých jedinců“,⁴⁷ v Nozickovi ale nic takového nenacházíme: „nezávislým“ je ponechána svoboda zabýjet se mezi sebou navzájem a znemožněno je jim

⁴⁴ Srv. tamt., str. 72 n. Možnost bránění v dosud neuskutečněném jednání se v Nozickově díle objevuje na jiných místech (např. *Anarchie, stát a utopie*, str. 70 nn.), nezdá se mi však natolik přítomná v příběhu o vzniku *minimálního státu*, aby opravňovala Shapirovo tvrzení, že z ní Nozickova obhajoba takového státu „vychází“.

⁴⁵ Tamt., str. 72: „Nozickova obhajoba minimálního státu vycházela z toho, jakou hrozbu mohou představovat lidé odmítající uznat jeho legitimitu. Snad jsou to anarchističtí podivní, kteří si jen chtějí hledět svého – přesto je ale třeba počítat i s jinou možností. Tento Nozickův akcent se mohl svého času jevit jako odstrašující příklad umělé filosofické spekulace, jenže pumový atentát v Oklahoma City v roce 1995 i útok na Světové obchodní centrum o šest let později jasně potvrdily, že Nozick poukázal na něco reálného. Měl pravdu v tom, že žádné společenství nejspíš nebude ochotno příliš dlouho tolerovat nebezpečí, které takoví nezávislí jedinci představují.“

⁴⁶ I. Shapiro, *Politika proti dominanci*, str. 74.

⁴⁷ Tamt., str. 73.

„pouze“ aplikovat vlastní „spravedlnost“ vůči klientům, resp. občanům platícím daně (a právě za to jsou těmito klienty, resp. platícími občany kompenzováni).

Byť tento Shapirův omyl rozhodně není triviální, *princip* jeho argumentu zůstává pro Nozickovu teorii palčivým problémem. Nejen *kompenzační princip* (tak, jak ho Nozick skutečně formuluje), ale i „přirozená práva“⁴⁸ totiž předpokládají pojetí spravedlnosti, které je paternalistické – v tom smyslu, že určuje, co je správné „objektivně“ (nezávisle na subjektivních názorech zúčastněných). Pojetí spravedlnosti, ke kterému se v pozdější kapitole *Anarchie, státu a utopie* explicitně hlásí Nozick, je ale záměrně – v polemice se socialismem – *opakem* takovýchto objektivistických určení:

„Od každého podle toho, co se rozhodne udělat, každému podle toho, co udělá sám pro sebe (možná se smluvně ošetřenou pomocí ostatních), a podle toho, co se ostatní rozhodnou udělat pro něho a co mu dají z toho, co dostali dříve (podle této zásady) a ještě to nespotřebovali nebo nepřevedli někomu jinému.“⁴⁹

Zkráceno do podoby „sloganu“: „Od každého to, co dá, každému to, co dostane.“⁵⁰

Osobně se domnívám, že důsledná aplikace tohoto principu neguje i „přirozená práva“ (tj. pokud se do „co dá“ zahrne např. i *respekt k majetku druhého*; neboť i respekt můžeme „dávat“) a že právě tento rozpor je fatální trhlinou více méně *všech* libertariánských teorií. Pro účely tohoto článku ale nemusíme zabíhat tak hluboko do metaetiky.⁵¹ Nozickovo pojetí spravedlnosti totiž neguje také jeho *kompenzační*

⁴⁸ Jde o Nozickovo výše citované pojetí přirozeného práva převzaté od Locka: „nikdo nemá poškozovati druhého v jeho životě, zdraví, svobodě nebo majetku“ – viz výše, str. 76.

⁴⁹ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 172.

⁵⁰ Tamt. Pro kategorizaci Nozickovy koncepce spravedlnosti viz M. Brabec, *Svoboda, rovnost, a kapitalismus*, str. 58.

⁵¹ Jeden z recenzentů článku projevil zájem přečíst si na tomto místě více o metaetickém argumentu proti libertarianismu. Poctivě rozpracování tohoto argumentu překračuje rozsahové možnosti textu. Příp. zájemce proto odkazuji na J. Buráň, *Proč chápat Popperův kritický dualismus decisionisticky*, in: *Filozofia*, 75, 2020, str. 474–489 a 3. kapitolu J. Buráň, *Carl Schmitt: nepřítel otevřené společnosti*, disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2022, kde hájím myšlenky velmi blízké tomuto (zde nepřítomnému) argumentu, třebaže v jiných kontextech.

princip, tedy klíčový krok jeho obhajoby *minimálního státu* (a ničeho navíc). Jestliže platí *od každého pouze to, co sám dobrovolně dá*, není možné nutit klienty / daně platící občany kompenzovat nezávislé jedince. A naopak, jestliže je kompenzace nezávislých morálně nutná, neplatí *princip od každého pouze to, co sám dobrovolně dá*. V žádném případě nemůže platit jak jedno, tak druhé.

Jistou oklikou se tím dostáváme k hlavnímu bodu Shapirovy kritiky:

„Člověk by mohl snadno použít téže argumentace [jako Nozick] a tvrdit, že pokud se většina lidí bojí ztráty zaměstnání a trvá na zavedení pojištění proti nezaměstnanosti, jež bude financováno všeobecnou daní, je to legitimní, pokud jsou tito lidé v principu schopni odškodnit odpůrce takového opatření, a pořád na tom budou lépe, než kdyby žili ve strachu z krajní nouze. Minimální stát jakožto jediné řešení je rázem tentam – jak vidíme, pomocí strachu a hypotetického odškodnění jej lze snadno nafouknout do větších rozměrů.“⁵²

Zde musíme Shapira opět opravit. V Nozickově příběhu o vzniku státu nejsou lidé motivováni ani tak (negativně) strachem, jako spíše (pozitivně) dosahováním spravedlnosti a pohodlnějším životem. A znovu musíme uznat, že navzdory tomu zůstává *princip* Shapirovy kritiky validní: Jakmile jednou opustíme libertariánské pojetí spravedlnosti ve prospěch objektivistického, není jasné, proč bychom tak měli činit pouze v případech, které nepřesahují prostředky vzniku *minimálního státu*. (Říct, že bychom se měli omezit na tyto případy, neboť účelem byla obhajoba právě *jen* minimálního státu, by znamenalo argumentovat kruhem.)

Rozpory, na něž Shapiro poukazuje, se mi zdají být nejlepším způsobem, jak kritizovat libertariánství *zevnitř* – ve smyslu *z jeho vlastních premis*. Vedle toho samozřejmě existuje mnoho *vnějších* pozic, z nichž lze libertariánství kritizovat: socialismus, rawlsovský liberalismus, feminismus atd. Kritiky tohoto typu nebyvají příliš konstruktivní (což neznamená, že nejsou oprávněné); zpravidla končí na *shodě o neshodě*: Libertarián konstatuje, že si osobní volnosti váží víc než rovnosti, socialista, že si více váží rovnosti.

Existuje nicméně ještě třetí způsob: kritika z premis, o nichž doufáme, že je s námi náš partner v diskusi sdílí, třebaže v jeho dosud verbalizovaných teoriích nefigurují. Právě argumentům z tohoto okruhu kritiky se budu věnovat ve zbývající části svého článku.

⁵² I. Shapiro, *Politika proti dominanci*, str. 73 n.

Další problémy nozickovského přístupu: *nedominance* a demokracie

Domnívám se, že takovouto hodnotou, kterou by se mnou zastánce libertariánství mohl sdílet, je *nedominance* ve smyslu odporu k tyranii. Vede mě k tomu jednak fakt, že *nedominance* je formou svobody,⁵³ jednak očividně vřelý vztah, který libertariáni (včetně Nozicka) projevují jak k filadelfským, tak k „westernovým“ kořenům Spojených států, v nichž je právě *nedominance* silně přítomným principem.⁵⁴

Je rozhodně zajímavé, že tuto cestu argumentace nezvolil také Shapiro, ačkoli monografie, z níž pochází kritika Nozicka probíraná v předchozím oddílu, nese název *Politika proti dominanci* (*Politics against Dominance*). Snad je tomu tak proto, že odmítá *nedominanci* definovat; je pro něj „projevem reaktivní povahy našeho pobývání ve světě“ (jak snad poněkud příliš patočkovsky překládá Zuzana Šťastná)⁵⁵ – ve smyslu, že „[l]idé často lépe vědí, co jim nevyhovuje, než co by jim vyhovovalo.“⁵⁶

Z tohoto důvodu budu také já v následujícím výkladu spíše než ze Shapira vycházet z Philipa Pettita, který *nedominanci* definuje. *Nedominance* je robustnější formou liberální svobody coby *nevměšování* (jak ji definoval např. Isaiah Berlin).⁵⁷ Nestačí, že máte otevřeny dveře různých možností; nesmí být přítomen ani dveřník, který by vám je mohl kdykoli *čistě z vlastní vůle* přibouchnout.⁵⁸

Názorné příklady často vydají za několik stran rigorózních definic a Pettit uvádí jeden skutečně velmi ilustrativní: Nora v Ibsenově *Doměčku pro panenky* je manželkou Torvalda. Ten ji zbožňuje, a dovoluje jí proto dělat, co chce, stýkat se, s kým chce, koupí jí, co jí na očích vidí. Z hlediska *nevměšování* je Nora svobodná. Jelikož se ale příběh odehrává v 19. století (v Ibsenově současnosti), je *de iure* téměř bezvýhradně podřízena vůli manžela. Stačí, aby se Torvald třeba jen špatně

⁵³ Např. P. Pettit, *Just Freedom*.

⁵⁴ Např. J. L. Martí – P. Pettit, *A Political Philosophy in Public Life*, str. 40–48.

⁵⁵ V originále: „It reflected the reactive character of the human condition.“ – I. Shapiro, *Politics against Domination*, Cambridge (MA) 2016, str. 4.

⁵⁶ I. Shapiro, *Politika proti dominanci*, str. 21. Viz též M. Znoj, *Shapiro realisticky o obraně před dominancí*, in: tamt., str. 350–362, zde str. 355.

⁵⁷ I. Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*, Praha 1999, str. 215–279.

⁵⁸ J. L. Martí – P. Pettit, *A Political Philosophy in Public Life*, str. 142 a zvl. P. Pettit, *The Instability of Freedom as Noninterference: The Case of Isaiah Berlin*, in: *Ethics*, 121, 2011, str. 693–716.

vyspal, a může ji o veškerou volnost připravit. Nora tudíž není svobodná z hlediska *nedominance*.⁵⁹

Další příklad uvádí Pettitův kolega Quentin Skinner: Ve starořímských komediích (zvl. v Plautovi) často narážíme na postavy otroků, které se chlubí, že jelikož je jejich pán (*dominus*) hodný nebo hloupý, mohou si dělat, co chtějí, a jsou tudíž svobodnější než římský občané. Z hlediska dobového publika se jednalo o výborný vtíp, neboť všichni si byli více než dobře vědomi, že (opět) stačí, aby se pán špatně vyspal, a může svého otroka nechat spoutat, zbičovat nebo zavřít.⁶⁰

Tím se dostáváme k rozdílu, který je pro nás klíčový, mezi *nedominancí* a *nevměšováním*: Zatímco např. Berlin (autor pocházející z tradice *nevměšování*)⁶¹ explicitně píše, že „v Prusku Bedřicha Velikého nebo Rakousku Josefa II.“ mohli být přinejmenším někteří jedinci a menšiny svobodnější „než v mnoha starších i pozdějších demokraciích“,⁶² pro *nedominanci* je demokracie podmínkou *sine qua non*. Nora v Pettitově příkladu je podrobena *dominanci* dvojí: podléhá jednak manželovi (jenž nad ní má arbitrární moc, ať už ji uplatňuje, nebo ne), jednak společnosti, která jí neumožňuje podílet se na tvorbě pravidel, jež řídí její život.⁶³ Občané římské republiky měli celou řadu povinností, od otroků (a dalších ne-občanů) je ale odlišovalo právě to, že měli podíl na zákonech řídících jejich společnost. Jakmile o tento podíl přišli (za prvního populistického autoritáře Caesara a posléze za vlády císařů), angažovaní intelektuálové mezi nimi (Cicero a další) okamžitě a automaticky přirovnávali své postavení k otroctví. Toto prisma se v tradici tzv. *občanského republikanismu* udrželo až do americké války za nezávislost. Heslo „no taxation without representation“, za nímž se třináct kolonií poprvé seslikovalo proti vládě Jiřího III., mělo právě tento význam: zdanění bez podílu na tvorbě zákonů (reprezentace ve westminsterském parlamentu)

⁵⁹ Např. P. Pettit, *Just Freedom*, str. xiii–xiv, ale zvl. P. Pettit, *A Brief History of Liberty – And Its Lessons*, in: *Journal of Human Development and Capability*, 17, 2016, str. 5–21.

⁶⁰ Q. Skinner, *Liberty before Liberalism*, str. 40 n. Srv. M. Znoj, *Shapiro realismu o obraně před dominancí*, str. 352 n.

⁶¹ Třebaže v pozdějších dílech se i on zdá přiklánět k něčemu, co se poměrně podobá *nedominanci* (P. Pettit, *The Instability of Freedom as Noninterference*, str. 714; srv. I. Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*, „Úvod“), to, co ve „Dvou pojmech svobody“ obhazuje coby *negativní svobodu* je jednoznačně *nevměšováním*.

⁶² I. Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*, str. 228.

⁶³ P. Pettit, *A Brief History of Liberty*.

je tyranie.⁶⁴ Velkým *občanským republikánem* byl konečně také klíčový Nozickův pramen, John Locke, který před „přirozenou svobodou“ (*nevměšováním*) „přirozeného stavu“ očividně preferoval „svobodu ve společnosti“, kterou definoval jako „nebýti podroben nestálé, nejisté, neznámé, libovolné vůli druhého“.⁶⁵

Zvláštní věc, že právě libertariáni, kteří se tak často ohánějí „původním duchem“ *Ústavy a Deklarace nezávislosti* Spojených států, jako by zapomněli na „representation“ a soustředí se pouze na „no taxation“. Snad to neplatí o všech, konkrétně pro Nozicka však otázka „morální přípustnosti“ státu očividně spočívá v obhájení „taxation“, aniž ho zajímá, jakým způsobem bude tento stát vytvářet a uplatňovat své normy.

Co huře, jelikož Nozickův stát je původně firma (*ochranná agentura*), můžeme předpokládat, že její klienti nemají nad jejími pravidly větší kontrolu, než jakou mají konzumenti produktů nad etickými rozhodnutími korporací. A skutečně, Locke by se pravděpodobně zděsil, kdyby věděl, že ho coby svůj hlavní zdroj inspirace bude citovat člověk, který zároveň napíše:

„Dominantní ochranné sdružení bude jednat bez omezení na základě svého vlastního výkladu situace, zatímco nikdo jiný to beztrestně dělat nemůže. A i když si dominantní ochranné sdružení žádný monopol nenárokuje, z pozice své síly zaujímá jedinečnou pozici. Jedině ono prosazuje zákaz postupů k dosažení spravedlnosti tak, jak uzná za vhodné. ... Jedině ono bude bez omezení jednat proti tomu, co považuje za špatné postupy, bez ohledu na to, co si myslí kdokoli jiný. Coby nejmocnější uplatňovatel principů, který přiznává každému právo tyto principy aplikovat, ale pouze za předpokladu, že je aplikují *správně*, prosazuje svou vůli, kterou ono samo, ze svého vlastního pohledu, považuje za *správnou*. Z této síly pak vychází jeho skutečná pozice nejvyššího vymahatele a nejvyššího soudce, pokud jde o jeho klienty. Tím, že si nárokuje pouze univerzální právo jednat *správně*,

⁶⁴ Např. J. L. Martí – P. Pettit, *A Political Philosophy in Public Life*, str. 40–48 a P. Pettit, *Just Freedom*, str. 10–11.

⁶⁵ J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 22 (první paragraf kap. IV. nazvané „O otroctví“). Citace z Locka jsou v překladu Josefa Krále. Pro asi nejučenější dosud česky knižně publikovaná shrnutí *občanského republikanismu* viz M. Znoj – J. Bíba et al., *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*, str. 41–110 a M. Znoj – J. Bíba – J. Vargovčíková, *Demokracie v postliberální konstelaci*, str. 27–87. Nejobsáhlejší přehled v českém jazyce nabízí disertační práce T. Halamka, *Integrace republikánské politické teorie: konceptuální přístup*.

jedná správně podle vlastních pravidel. Jedině ono je v pozici umožňující mu jednat výhradně podle vlastních pravidel.“⁶⁶

Někdo by mohl namítnout, že klienti mohou ovlivňovat rozhodnutí firmou přechodem k jiné firmě. Připomínám však, že Nozickovy *ochranné agentury* se v důsledku povahy nabízené služby monopolizují s nutností, jaká se v jiných odvětvích nevyskytuje.⁶⁷

Z definice *soukromé* korporace vyplývá, že se pokaždé neřídí *obecnými zájmy*.⁶⁸ A z definice *soukromé korporace* vyplývá, že je mnohem mocnější než individuální občané. Nozick chce co možná omezit leviathana ovládaného většinou, leviathan ovládaný jedním nebo několika málo lidmi mu ale nevadí. Co by na to řekl Locke? Pravděpodobně totéž, co řekl na adresu zastánců absolutistického leviathana Hobbesova (taktéž ovládaného jediným člověkem): „[Je to] jako mysliti si, že lidé jsou tak pošetilí, že hledí se uvarovat škod, jež jim mohou páchat tchoří nebo lišky, ale jsou spokojeni, ano pokládají za blaho být pohlceni lvy.“⁶⁹

V čistě tržním systému jsou spotřebitelé chráněni před *dominancí* ze strany poskytovatelů služeb pouze za předpokladu, že daný trh je otevřen novým hráčům nabízejícím podobné služby za jiných podmínek a klient k nim může od stávajícího poskytovatele relativně snadno přejít.

⁶⁶ R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 120 n., kurzíva v originále.

⁶⁷ Viz výše.

⁶⁸ Nozick si, zdá se, představuje, že dominantní ochranná agentura, resp. stát, jímž se stane poté, co poskytne kompenzaci nezávislým jedincům, se bude za všech okolností řídit „přirozeným právem“ (srv. zvl. R. Nozick, *Anarchie, stát a utopie*, str. 113–120). Jenže: *quis custodiet ipsos custodes?* Nozick by jistě jako první uznal Madisonovo *If men were angels, no [dominantní agentura] would be necessary*. Fakt, že v jeho světě nějaké ochranné agentury vůbec vznikají, dokazuje, že se zde všichni lidé „přirozeným právem“ beze zbytku neřídí. Co ale potom zaručí, že se jím (nebo nějakými jinými pravidly) bude řídit dominantní agentura, resp. stát? V moderní demokracii to zaručuje dělba moci, hrozba odstranění politiků, kteří se neovládají, prostřednictvím voleb, veřejnoprávní média a neziskové organizace, které politiky hlídají, a tak dále. Nozick nikde nerozvádí, že by jeho ochranná agentura / stát obsahoval podobné prostředky vnitřní kontroly moci a, jak jsme si právě řekli, přechod k jiné agentuře / státu je v důsledku jejího nutného monopolu nerealistický. Při absenci mechanismů kontroly je Nozickova víra, že agentura / stát se bude řídit „přirozeným právem“, stejně naivní, jako byla víra autorů íránské ústavy, že rada ajatolláhů bude *pouze hlídat* politiky, aby zůstali morální. Nozick by se samozřejmě mohl hájit, že jeho cílem bylo pouze ospravedlnit existenci *minimálního státu* (a ničeho navíc), a ne navrhnout jeho vnitřní fungování. Z (občansky republikánského) hlediska tohoto článku jsou však právě tyto dva problémy nerozlučně propojeny.

⁶⁹ J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 93.

Jakmile ale vznikne monopol nebo oligopol, existuje jen jedna síla, která dokáže klienty ochránit před svévolí podnikatele nebo podnikatelů. A tou je silný demokratický stát.⁷⁰

Jak upozorňuje cambridgeský odborník na globální politický vývoj David Runciman,⁷¹ Theodor Roosevelt by nikdy nedokázal rozbít gigantické americké oligopoly, kdyby jak on, tak ony nevěděli, že za ním stojí většina obyvatelstva. A podobně:

„Východoindická společnost byla svého času schopnější a mocnější než leckterý tehdejší stát. Byla to korporace, která vedla války. Která vybírala daně. A v důsledku těchto aktivit se stala až neuvěřitelně mocnou a bohatou. Na sebevědomí ale nabíral také moderní stát. Nejenže sílila jeho moc a autorita; především se za poslední dvě staletí demokratizoval. A r. 1858 byla Východoindická společnost znárodněna.“⁷²

Jelikož tyto události jsou dnes již historií, mnoho lidí si možná neuvědomuje, že ještě v 18. století nebylo zdaleka jasné, kdo zvítězí: zda státy, nebo korporace.⁷³ V druhé polovině století devatenáctého korporace sice boj o dominantní model správy lidstva prohrály, nezmysly však a dnes opět nabývají na síle. Citovaná Runcimanova kniha nese název *How Democracy Ends (Jak končí demokracie)* a právě to se v ní autor na základě podrobného studia současných i historických trendů snaží odhadnout. Vedle plíživého autoritářství populistů a ekologické katastrofy se mu jako jedno z největších rizik jeví právě korporace – zvláště ty technologické, které samy sebe často prezentují jako něco, co demokracii naopak posiluje.⁷⁴ Jak Runciman shrnul v rozhovoru, který u příležitosti vydání své knihy poskytl týdeníku *The Economist*:

---

⁷⁰ V tomto kontextu není bez zajímavosti, že jedním z teoretiků, kteří i v dnešní době hájí libertarianismus, je Jason Brennan, známý proponent „epistokracie“ coby „alternativy“ k demokracii. Viz J. Brennan, *Libertarianism. What Everyone Needs to Know*, Oxford 2012.

⁷¹ D. Runciman, *How Democracy Ends*, London 2019, str. 130 n.

⁷² Tamt., vlastní překlad.

⁷³ Tamt.

⁷⁴ Runciman ale také upozorňuje, že demokracii může nakonec učinit přítrž i něco, co si dosud vůbec nedokážeme ani představit, natož predikovat. Nehraje si na proroka, pouze se snaží odhadnout rizika. Srv. celou knihu D. Runciman, *How Democracy Ends*.

„Facebook je dvoumiliardová demokratická komunita a osobní hračka nikomu nezodpovědného miliardáře... Pokud někdy dojde na soupeření mezi uživateli a majitelem, pravděpodobně vyhraje Zuckerberg. Je to totiž on, kdo určuje pravidla. V posledku je to opět pouze regulativní síla státu, co může Facebook učinit bezpečným pro demokracii.“⁷⁵

Jelikož jsou ale dnešní korporace nadnárodní, regulativní síla jediného státu nestačí (jako stačila v dobách Východoindické společnosti a Roosevelta).⁷⁶ Boj se přesunul na vyšší úroveň: Korporace mohou stát vydírat pohrůzkami (explicitními nebo implicitními), že na regulace odpoví přesunem výroby či daňové rezidence jinam – což pro ně dnes (na rozdíl od 19. století) představuje výrazně nižší ztráty než pro stát, který takto opustí. Státy se mohou bránit jediným způsobem: vzájemně se dohodnout a prosadit shodné regulace, aby se korporace neměly *kam* přesouvat.

A zatím se zdá, že demokracie nejeví ochotu plnit Runcimanovy chmurné předpovědi a „končit“. Státy G7 (USA, Kanada, Japonsko, Velká Británie, Německo, Itálie a Francie) uzavřely v červnu 2021 dohodu, která má umožnit zdaňovat zisky korporací i v zemích, kde nemají oficiální sídla, a v těch, kde sídla mají, stanovuje jejich minimální zdanění ve výši 15 procent. Výše daně (která mnohým může připadat směšná) přitom není tak důležitá jako samotný precedent dohody. Co bude dál, se uvidí. Jedna věc je ale poměrně jistá: i kdyby nakonec zvítězily korporace, státy byly to jediné, co jim v tom mohlo zabránit.

Občanští republikáni (v Pettitově smyslu) nepovažují vládu skutečně demokratického státu za něco, co by omezovalo svobodu ve smyslu *ne-dominance*.⁷⁷ („Svoboda totiž znamená být svobodou od útluaku a násilí druhých, což nemůže být, kde není zákona,“ jak píše i Nozickův oblíbenec Locke.)⁷⁸ Po našich libertariánských debatních partnerech nicméně

⁷⁵ D. Runciman – The Economist, *The Death of Democracy and Birth of an Unknown Beast*, in: *The Economist* [online], 13. 9. 2018, dostupné na: <https://www.economist.com/open-future/2018/09/13/the-death-of-democracy-and-birth-of-an-unknown-beast> (navštíveno 28. 2. 2023), vlastní překlad.

⁷⁶ Tamt.

⁷⁷ Tedy pokud člověk, který má být v takovém státě svobodný, není zástupcem tzv. *sticky minority*. Viz např. P. Pettit, *Just Freedom*, str. xv, 39–46, 124–129.

⁷⁸ V plném znění: „Tak ať se tomu jakkoli špatně může rozumět, účelem zákona není svobodu zrušit nebo omezovat, nýbrž zachovat a rozšířit. Neboť za každého stavu stvořených bytostí, jež jsou schopny zákonů, „kde není zákona, tam není svobody“.

nepožadujeme, aby tento postoj přijímali. Úplně postačí, uznají-li, že nejen stát, ale i korporace představují pro jejich svobodu nebezpečí. Moc států se jim pak bude jevit jako sice zlo, ale zlo, které *vyvažuje* jiné zlo – moc korporací. Již v 19. století bylo k vyvážení moci korporací třeba států, které dalece přesahovaly pouhý *stát minimální*. K vyvážení moci dnešních korporací je pak navíc třeba i určitá míra mezinárodní integrace, nebo alespoň globálních dohod. Jedině tak je možné i v současném světě zachovat alespoň nějakou míru svobod, kterých si právě libertariáni tak považují.

Závěr

Navzdory jistým dezinterpretacím zůstává Shapirova kritika Nozickovy teorie validní. Nejen *princip kompenzace*, ale i samotný základ Nozickovy teorie – „přirozená práva“ – se ukazuje jako paternalistický, což je v zásadním rozporu s Nozickovým ostentativně nepaternalistickým pojetím spravedlnosti. *Princip kompenzace* (který je v rámci Nozickovy teorie nutný k obhajobě *minimálního státu*) lze navíc užít např. i k ospravedlnění institucí, jako je pojištění v nezaměstnanosti, které činí stát ne-minimálním.

Jedinec je chráněn před svévolí ze strany korporace pouze za předpokladu, že daná korporace není na daném trhu monopolem (nebo součástí oligopolu). Jak ale Nozick sám píše, v businessu s ochranou vzniká monopol *nutně*. Tudíž, aby korporace s monopolem na užívání násilí nebyla dominující, musí mít podobu *demokratického* státu. Nozick se však namísto demokratičnosti zabývá primárně ospravedlněním zdanění a projevuje tak nebezpečnou slepotu vůči nejvážnějšímu ohrožení svobody. Dokonce i libertarián, který nepřijímá (mj. Lockovu) argumentaci, že demokratický stát není omezením, nýbrž podmínkou svobody, je nucen uznat, že právě z hlediska ochrany svobody je v současném světě relativně robustní stát nutný coby protiváha nadnárodních, zejména pak technologických korporací.

Svoboda totiž znamená být svobodou od útlatku a násilí druhých, což nemůže být, kde není zákona, ale není, jak se nám praví, „svobodou pro každého činiti, co se mu líbí“ (kdo by totiž mohl být svobodou, když by jej každý jiný člověk mohl podle své nálady poručníkovat), nýbrž svoboda je pořizovat a nakládat se svou osobou, činy, majetkem a celým svým vlastnictvím, jak se mu líbí, pokud mu to povolují ony zákony, pod nimiž je, a nebyti v tom podroben libovůli jiného, nýbrž svobodně se řídit svou vlastní vůlí“ (J. Locke, *Dvě pojednání o vládě*, § 57).

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel untersucht die Möglichkeiten, den Nozickschen Liberalismus aufgrund seiner eigenen Prämissen, insbesondere der Betonung der individuellen Freiheit, mit Hilfe von *civic republicanism* zu kritisieren. Er befasst sich mit der Kritik, die Ian Shapiro an Nozicks Theorie geübt hat, und kommt zu dem Schluss, dass Shapiros Vorwürfe zwar wenig verständlich, aber prinzipiell berechtigt sind. Die zweite Argumentationslinie führt dann über das Verständnis von Freiheit als Nichtbeherrschung (die untrennbar mit der Demokratie verbunden ist) und über die Bedürfnisse, ohne deren Befriedigung der Staat nicht in der Lage ist, in der heutigen Welt der multinationalen Konzerne als Garant für Freiheit zu fungieren.

SUMMARY

The article explores the possibilities of using *civic republicanism* in order to criticize Nozickian libertarianism on the ground of its own premises, especially the emphasis it puts on individual freedom. It evaluates the critique to which Nozick's theory has been subjected to by Ian Shapiro, finding Shapiro's objections lacking in understanding, yet valid in principle. The second line of attack is then led via the notion of freedom as non-domination (which inextricably intertwines it with democracy) and via the needs which must be satisfied in order for a state to function as a safeguard for liberty in the contemporary world of multinational corporations.